

Ivo Babić

Lucićeva 10
HR – 21220 Trogir

Prethodno priopćenje / Preliminary communication

Primljen / Received: 21. 6. 2021.

Prihvaćen / Accepted: 14. 10. 2021.

UDK / UDC: 736.2(497.5Trogir)

929.52Bokanić(497.5Trogir)

DOI: 10.15291/aa.3554

Novi prinosi Bokanićima u Trogiru

New Insights on the Bokanić Workshop in Trogir

SAŽETAK

Radionici bračkih kamenara iz roda Bokanić pripisuje se više građevinskih zahvata u Trogiru: preinaka crkve Svih svetih, gradnja portala i zvonika nekadašnje samostanske crkve Sv. Mihovila, grbovi i reljefi na kuli, na zgradi mlinova zvanj Mlinice. Analizira se posebno arhitektonska leksika trećeg kata zvonika katedrale za čije je projektiranje prvotno bio angažiran proto Anzolo iz Venecije.

Ključne riječi: Trogir, radionica Bokanić, proto Anzolo iz Venecije

ABSTRACT

The workshop of Brač stonemasons from the Bokanić family has been credited with several construction works in Trogir: alteration of the church of All Saints, construction of the portal and bell tower at the former monastic church of St Michael, and the coats of arms and reliefs on the tower and mill building called Mlinice. In particular, the author has analysed the architectural vocabulary on the third floor of the cathedral bell tower, for which proto-master Anzolo from Venice was originally engaged.

Keywords: Trogir, Bokanić workshop, proto-master Anzolo from Venice

Pokušat ću pokazati da se radionici Bokanić može pripisati, pored onih već prepoznatih, još nekoliko zahvata u Trogiru:¹ preinaka srednjovjekovne crkve Svih svetih, gradnja portala, a vjerojatno i cijele nekadašnje samostanske crkve Sv. Mihovila, reljefi i grbovi na kuli na zgradi mlinova zvanoj Mlinice u predjelu Pantan nedaleko od Trogira. Posebna se pozornost posvećuje završnom katu zvonika katedrale za čije je projektiranje prvotno bio angažiran proto Anzolo iz Venecije. Arhitektonska leksika i dekorativni motivi radionice Bokanić imaju obilježja mletačke kasnorenesansne/manirističke arhitekture interpretirane u provincijskoj varijanti.

Treći, završni kat zvonika trogirske katedrale, Bokanići i proto Anzolo iz Venecije

Treći, završni kat zvonika trogirske katedrale odavno pobuđuje zanimanja historičara umjetnosti; već u 17. stoljeću Pavao Andreis spominje njegova graditelja Tripuna Bokanića.² Ipak, nakon brojnih studija taj kat zaslužuje nove interpretacije, posebno arhitektonska leksika.

Opis i formalna analiza

Glavnom, pročelnom stranom može se smatrati ona južna nad glavnim gradskim trgom. (sl. 1) Na toj su strani istaknuta i dva velika grba (odnedavno zamijenjena kopijama), i to trogirske komune i kneza Alvisse Bemba (1601. – 1604.).

Sa svake strane nalazi se po par bifora pod kojima su balustri. Bifore su veoma uske s tankim, vitkim stupovima. Na južnoj i sjevernoj strani prozori bifora završavaju polukružnim lukovima. No, na istočnoj i zapadnoj strani lukovi imaju oblik sličan tipu tzv. magarećih leđa, u duhu gotičkih tradicija. Kapiteli na biforama još su gotičkih obilježja s lišćem koje je pri vrhu skvrčeno u oblik poput kuglica, slični onima na drugom katu. No, nisu isti kapiteli na svim biforama što upućuje na nekonzistentnost izvedbe.

Nad biforama na zvoniku su perforacije, otvori u obliku četverolista kakvi su inače svojstveni srednjovjekovnoj arhitekturi; nalaze se, na primjer, sred lunete južnog portala trogirske katedrale iz 1213. godine.³ Ni ti četverolisni otvori nisu istog oblika na svim stranama zvonika. Na južnoj (pročelnoj) i na sjevernoj strani završavaju zaobljenim listovima, dok su na bočnim zašiljeni pri vrhu. Na sjevernoj, istočnoj i zapadnoj strani ispod perforacija nalaze se manji četverolisti utisnuti u zidnu masu. Na istočnoj su strani dva takva udubljena četverolista, a na zapadnoj i sjevernoj strani po jedan.

Između bifora uza zid prislonjen je po jedan stup nad prizmatičnim postamentom, s kapitelom koji seže do trabeacije ponad koje je visoka atika. Inače, stup ili pak polustup prislonjeni uza zid, koji imaju tek dekorativnu ulogu, česti su motivi u rimskoj arhitekturi (posebno u kazalištima na pozadini pozornice – *scenae frons*, na slavolucima, u eksterijeru i interijeru hramova...)⁴ Ponovno se primjenjuje u kasnorenesansnoj arhitekturi, na primjer na *Loggetti* uza zvonik Sv. Marka u Veneciji (1537. – 1549.), djelu Jacopa Sansovina.

Prizmatični postamenti pod stupovima učestali su motiv u rimskoj arhitekturi, uobičajeni u kasnorenesansnoj, klasicističkoj arhitekturi, osobito kod Andree Palladija. Taj se motiv ponavlja i u dalmatinskoj kasnorenesansnoj/manirističkoj arhitekturi, primjerice na pročelju Gradske lože na Hvaru na čijoj je gradnji bio zaposlen Trifun Bokanić,⁵ uz fasadu nedovršene crkve Sv. Šimuna u Zadru; Stjepan Bokanić pok. Vicka 1599. godine obvezao se dopremiti stupove za tu crkvu.⁶ Također, u Zadru po par stupova na postamentima postavljen je uza zid Gradske lože sagrađene 1565. godine.⁷ Par stupova na postamentima postavljen je i uza sam zid, uz portal župne crkve Sv. Mihovila u Omišu; gradnja ovog portala (oko 1619. g.) sličnog re-

1.
Treći kat zvonika katedrale; istočna
i južna strana

Third floor of the cathedral bell
tower; east and south sides

tablu dovodi se u vezu sa Stjepanom Bokanićem.⁸ Stupovi su postavljeni uz glavni portal tzv. Nove crkve u Šibeniku započete 1476., završene 1619. godine.⁹ Par stupova postavljaju 1469. godine Nikola Firentinac i Andrija Aleši uz portal samostanske crkve Sv. Marije na otoku Sv. Nikole u Tremitima.¹⁰

U podnožju trećeg kata unutar pravokutnih polja, metopa uokvirenih savijenim malim konzolama, isklesani su različiti dekorativni motivi: ljudske i životinjske glave, maskeroni, voće, grb kneza Jeronima Minija...¹¹ Takve konzole koje uokviruju metope nalaze se na unutrašnjoj strani *Porta Gesù* (Pantacratora) na Kreti koja su djelo Michelea Sanmichelija.¹²

Na uglovima su stupovi sa spiralnim užljebljenjima, bez baza i kapitela, zbog čega djeluju krnje, tako da izgledaju kao spoliije. Inače, stupovi sa spiralnim užljebljenjima svojstveni su kasnorimskoj arhitekturi (npr. na *Tempietto del Clitunno*). Stupovi sa spiralnim kanelurama uobičajeni su i u srednjovjekovnoj arhitekturi: spiralno su užljebljeni i stupovi u predvorju trogirske katedrale, uz njezin južni portal i na polustupovima na apsidama sagrađenim početkom 13. stoljeća.¹³ U 15. stoljeću takvi stupovi postavljeni su uz uglove pročelja *Ca' d'Oro* u Veneciji. Stupovi s uobičajenim vertikalnim kanelurama, ali i oni sa spiralnima postavljeni su uz pročelje palače *Be-*

2.
 Treći kat zvonika katedrale;
 zapadna strana
 Third floor of the cathedral bell
 tower; west side

vilaqua u Veroni koja se prepoznaje kao djelo Michelea Sanmichelija.¹⁴ No, u slučaju trećeg kata zvonika trogirске katedrale, ovi su ugaoni stupovi s izvijenim kanelurama fenomen stilske retardacije.

Trabeacija je veoma bogato profilirana, među ostalim, i s jednom gredom ispučenom poput jastuka, motivom svojstvenim kasnorenesansnom, manirističkom i ranobaroknom razdoblju.

Ponad trećeg kata, ispod krova u obliku četverostrane piramide podignuta je visoka atika raščlanjena tek s postamentima na uglovima, bez uobičajenog središnjeg

polja na kojem se na rimskim slavolucima postavljahu natpisi. Bogato raščlanjena atika s poljima prekrivenim reljefima nalazi se, primjerice, vrh spomenute *Loggette* uza zvonik Sv. Marka u Veneciji.

Na zapadnoj strani atike, u sredini je pravokutni otvor bez okvira, sličniji vratima negoli prozoru. (sl. 2) Otvor nema nikakvu funkciju; u unutrašnjosti trećeg kata do tog otvora ne može se prići.

Valorizacija

U literaturi se treći kat zvonika valorizira kao uspjele, skladno djelo graditelja i kipara Tripuna Bokanića. No, završni je kat u odnosu na ostale katove stilski neujednačen očitujući nekonzistentnost svojstvenu provincijskoj umjetnosti. Kiparsko-ornamentalne partije, osobito bezizražajne glave u metopama, ne nadilaze zanatske, klesarske razine. Treći kat zvonika, skupa s atikom, po visini jednak je otprilike donjim katovima, pa stoga nema dovoljno naglašenu vertikalnu osovinu kakva bi bila potrebna zbog prividnih, perspektivnih skraćivanja kakva se povećavaju s visinom. Dojam vitkosti zvonika kao cjeline „spašava“, ali i „pritišće“ masivna atika. No, tek veoma strmi krov u obliku četverostrane piramide pojačava dojam vertikalnog uzgona.

Isprave o gradnji trećeg kata

Prijepisi isprava o gradnji sakupljeni su u rukopisnoj knjizi Pavla Andreisa *Operaria* iz 1650. godine.¹⁵ U objavljenom izvješću kneza Alojzija (Alvise) Michielija iz 1590. piše kako bi trebalo poslati u Trogir osobu sposobnu za rad na obnovi mlina prema modelu koji je napravio proto Anzolo iz Venecije kada je radio na dovršenju zvonika katedrale: ... *m. Anzolo da Venetia, protto in tempo, che egli uenne a Traù, per dar finimento al campanilo del Domo Adi quella citta, affinche si facesse opera buona, e l danaro suo fusse speso utilmente.*¹⁶ Nacrt prota iz Venecije (nije imenovan) spominje se u ispravi iz 29. studenoga 1592. godine prema kojoj se zaključuje da se nastave već započeti radovi.¹⁷ U međuvremenu je došlo do izmjene izvorne zamisli: prema ugovoru od 27. svibnja 1597. godine, Jeronim Bokanić, inače nepismen, sa svojim sinom Trifunom, te s klesarima Petrom i Nikolom iz istog roda i s drugim suradnicima, uglavnom svojom rodbinom, nudi gradnju prema novom modelu koji pruža sigurnije rješenje. U istoj ispravi spominje stariji nacrt koji je 1590. godine naručio knez Alojzije (Alvise) Michieli.¹⁸

Ritam gradnje sa zastojsima može se rekonstruirati nizanjem knezova koji su se zauzeli za dovršenje zvonika: godine 1590. bio je knezom Alojzije (Alvise) Michieli (1588. – 1590.) koji je angažirao prota Anzola iz Venecije; te iste godine Jeronim Bokanić s radionicom počinje klesati kamene dijelove. U doba Girolama Minija (1596. – 1598.) nastavlja se gradnja prema novom modelu radionice Bokanić, korištenjem već isklesanih dijelova zatečenog, raspoloživog kamenja i nabavom novoga.¹⁹ Kako je zapaženo, jedan kapitel, upotrijebljen je kao baza stupa bifore trećeg kata.²⁰ Taj detalj upućuje također na propust i nemar klesara koji nije uklonio dijelove na kojima se očituje izvorna namjena baze. Zalaganjem kneza Girolama Minija zaokružena je financijska konstrukcija – nalaženjem sredstava za dovršenje zvonika kako je zaključeno na općinskom vijeću 11. srpnja 1598. godine.²¹ Za osiguranje sredstava založio se i knez Dominico Minio kako je razvidno prema ispravi od 6. listopada 1598. godine;²² na natpisu iz 1601. godine isklesanom na podnožju zvonika građani izražavaju zahvalnost knezu Dominicu Miniju.²³

Nacrt trećeg kata urezan na kamenom podu južne terase

Jedan među nacrtima urezanima na kamenom podu južne terase nad bočnim brodom katedrale prikazuje završni, treći kat kakav nije u potpunosti realiziran.²⁴

(sl. 3) Prema tom nacrtu ponad bifora bilo je predviđeno mrežište, što je u biti česti gotički motiv, u obliku krugova u kojima su upisani četverolisti, slični onima na pročelju *Palazzo Ducale* i *Ca d'Oro* u Veneciji ili u Dubrovniku vrh trifore na tzv. Sponzi/Divoni; također u Dubrovniku, na Kneževu dvoru vrh bifora su krugovi, prsteni s upisanim četverolistima; takvo je mrežište i na trifori u dvorištu Biskupove palače u Šibeniku. Na prvom katu zvonika trogirskoga katedrale vrh bifora su krugovi s upisanim trolistima.²⁵

Prema nacrtu pod biforama, umjesto postojećih balustara, bili su predviđeni perforirani krugovi (jedan veći krug i oko njega manji nanizani uz obod). Cijeli treći kat, uključujući trilobe na prozorima trebao je imati oblička u duhu kasne gotike.

Izgled trećeg kata, prema nacrtu, s mrežistima u obliku krugova bio bi formalno bliži prozračnom i prošupljenom drugom katu s obilježjima mletačke cvjetne gotike (*gotico fiorito*). Krugovi-mrežišta i ograda pod biforama rimali bi se s krugovima ponad gotičkih bifora prvog i drugog kata unutar kojih su upisane trilobe.

Pod piramidom, iznad trećeg kata, umjesto postojeće atike, nacrtano je podnožje na koje se oslanjao krov. Oko tog podnožja, prema tom nacrtu urezanom u kamenu trebala je unaokolo stajati terasa sa stupićima koja nije izvedena. Sudeći po nacrtu – po prikazu triju stranica osmerokuta, tambur na kojem počiva krov zvonika mogao je biti u obliku osmerostrane prizme, a piramida je umjesto postojeće četverostrane trebala biti osmerostrana.²⁶ Inače, nad četverostranom prizmom zvonika samostanske crkve Sv. Nikole (pripisuje se radionici Trifuna Bokanića) zadnji je kat osmerostran kao i piramida krova.²⁷ Osmerostranog je oblika vrh zvonika dominikanske crkve Sv. Marka na Hvaru koja se također prepoznaje kao djelo radionice Bokanić.²⁸ Naravno, poligonalne su piramide česte kao završetci zvonika: na romaničkom zvoniku katedrale u Rabu nad zadnjim je katom terasa s balustrima na kojoj je poligonalna piramida; u Veneciji je, primjerice, nad srednjovjekovnim zvonikom crkve San Sefano poligonalna piramida; poligonalnog je oblika zadnji kat zvonika katedrale u Splitu...

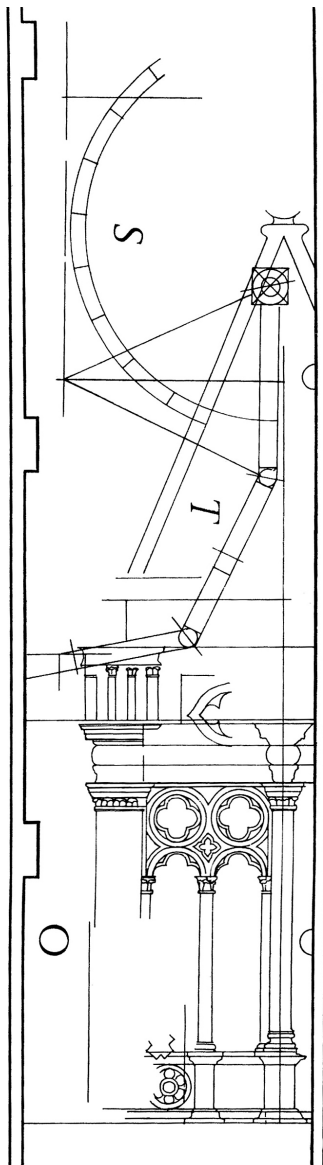
Nacrt završnog kata katedrale urezan u kamenu vjerojatno je odbačeni nacrt prema crtežu spomenutom u ugovoru iz 1597. godine. Je li to zapravo nerealizirani projekt mletačkog prota Anzola?

Postojeće stanje u odnosu na nacrt urezan u kamenom podu

Ponuđeni model koji je realiziran, a kojeg je kao sigurnijeg (valjda jeftinijeg i jednostavnijeg) ponudio majstor Jeronim Bokanić zapravo je tek preinačeni i pojednostavljeni nacrt urezan na podu terase južne lađe (nacrt prota Anzola). Na nacrtu urezanom u kamenu nisu prikazani postojeći stupovi sa spiralnim žljebovima smješteni na uglovima, pa se može zaključiti da je to „inovacija” novog modela koji su ponudili Bokanići 1597. godine. Na nacrtu nema ni postojeće atike na čijim se uglovima nalaze postamenti: na njima su četiri skulpture, djela Alessandra Vittorije, naručene 1559. godine za kapelu Sv. Ivana u katedrali. Anonimni autor *Opisa Trogira* krajem 16. stoljeća bilježi da su kipovi tek provizorno postavljeni na zvonik te da ih treba vratiti u kapelu.²⁹ Možda su na uglovima atike, na postamentima bili predviđeni završetci u obliku izduženih, uskih piramida, slični vrhu obeliska – *guglie* kakve su postavljene pri vrhu spomenutog zvonika samostanske crkve Sv. Nikole u Trogiru. U svakom slučaju, postavljanje kipova namijenjenih kapeli jest improvizacija pri dovršenju zvonika.

Pitanje autorstva

Što se tiče autorstva trećeg kata, smatram da je prvi projekt izradio proto Anzolo iz Venecije; prema tom projektu urezan je crtež u kamenu na južnoj terasi katedrale. Prema projektu prota Anzola započeo je klesati Jeronim Bokanić i njegova

3. Nacrt urezan u kamenu, na južnoj terasi katedrale (B. Ward Perkins)

Draft carved in stone on the south terrace of the cathedral

radionica. U međuvremenu došlo je do zastoja. Novi projekt (*nuovo modello*) koji je 1597. ponudio Jeronim Bokanić bio je zapravo pojednostavljen i preinačen projekt prota Anzola.

Općinsko vijeće 7. listopada 1603. godine odalo je priznanje, nagradu Trifunu Bokaniću, sinu Jeronima za njegov rad na dovršenju zvonika. U međuvremenu njegov otac Jeronim, koji je započeo radove vjerojatno je već preminuo. Iako historičar Pavao Andreis spominje Trifuna Bokanića kao arhitekta (tako se oslovljava i u pohvali, nagradi koju mu je dodijelila trogirski komuna), ostaje upitna njegova uloga kao autora projekta zdanja na kojima je radio. Iako se Trifun Bokanić spominje kao proto hvarske lože, koji je ujedno autor jednog oltara u tamošnjoj katedrali,³⁰ nije li možda loža ipak izvedena po nacrtu nekog mletačkog inženjera? Kako je pretpostavljeno, fasadu Komunalne/Kneževе palače u Trogiru dovršene 1608. godine, gradila je radionica Tripuna Bokanića,³¹ no ostaje otvoreno pitanje autorstva samog projekta, uzimajući u obzir činjenicu da središnje vlasti u Veneciji drže pod svojom strogom kontrolom gradnju javnih zgrada, pa čak i najmanje zahvate na državnim zdanjima.³² Primjerice, za obnovu zadarske lože početkom 18. stoljeća troškovnik su izradili mletački časnici.³³ Osobito je bila plodna suradnja graditelja iz roda Macanović s mletačkim vojnim inženjerima.³⁴

Titulu arhitekta koju Andreis i trogirski komuna pridaju Trifunu veoma je zvučna. Prema Vitruviju, ali i po Albertiju, arhitekt mora imati široko obrazovanje.³⁵ Jeronim Bokanić bio je nepismen; umjesto njega potpisivao se njegov sin Trifun. Klesari i zidari, u biti zanatlije, iz roda Bokanić (isti majstor mogao je povremeno klesati ali i zidati), krajem 16. stoljeća i početkom 17. stoljeća zaposleni su na gradilištima diljem Dalmacije kao zaposlenici svojevrstnih obiteljskih, građevinskih poduzeća.³⁶ Često na istom gradilištu rade članovi nekoliko naraštaja, od djeda do unuka. Klesari Stjepan (pok. Vicka) Bokanić, Jeronim (Stjepana) Bokanić i Nikola (Jeronima) Bokanić početkom 17. stoljeća djeluju u Šibeniku.³⁷ Nitko od tih kamenara iz roda Bokanić posebno se ne ističe da bi se mogao posebno identificirati. Pitamo se u tom smislu kakva je, na primjer, bila uloga spomenutog Stjepana Bokanića pok. Vicka koji se 1599. godine obavezuje da će za pročelje nedovršene crkve Sv. Šimuna u Zadru dobiti četiri stupa iz kamenoloma na otoku Braču? Je li Vicko Bokanić bio projektant ili, što nam se čini vjerojatnijim, tek izvođač, klesar i možda uz to još i zidar? Nije li u pravu zadarski historičar Lorenzo Fondara koji je 1686. godine napisao da je projekt za tu crkvu naručen kod mletačkog arhitekta, a da je izvedba bila povjerena lokalnim majstorima.³⁸

Od vremena renesanse razdvaja se projekt od izvedbe. Arhitekt ne mora biti izvođač radova, više ne treba stalno boraviti na gradilištu. Alberti koji je projektirao *Tempio Malatestiano* veoma je rijetko navraćao na gradilište u Rimini. Poznato je tako da su reprezentativna vrata Tvrđave sv. Nikole, podignute po projektu Michelea Sanmichelelija, klesali Dujam iz Splita i Frane Dismanić iz Šibenika.³⁹ Za crkvu Sv. Križa u šibenskom predgrađu nacrt (model u gipsu) izradio je *marangon* Gierolimo Mondella, no zabilježena su brojna imena dalmatskih majstora zaposlenih na gradnji te crkve.⁴⁰

Za recepciju mletačke kasnorenesansne/manirističke arhitekture u Dalmaciji bio je presudan boravak čuvenog vojnog inženjera Michelea Sanmichelija (1484. – 1559.) i njegova nećaka Giana Girolama.⁴¹ S njima treba dovesti u vezu, među ostalim, i klesanje u tehnici *bugnato rustico*, *bossage rustique*, ali i takozvani *bugnato liscio*, s plicim ispupčenjem, s ravnom plohom, dakle drukčiji od onog s ispupčenjem poput jastuka. Na ulazu – reprezentativnom portalu – Tvrđave sv. Nikole iz 1543. godine u gornjem je dijelu primijenjen *bugnato liscio*, a u donjim dijelovima *bugnato rustico*; masivni blokovi isklesani u maniri *bugnato rustico* nanizani su u nekoliko pojaseva duž cijele tvrđave, uza samo more, u donjim dijelovima bastiona i kortina.⁴² Tako obrađenim kamenjem, pod utjecajima mletačke arhitekture, zidana

su i poneka javna zdanja u Dalmaciji: Gradska loža i zgrada Gradske straže u Zadru, Gradska vrata u Trogiru, Šibeniku i Kotoru, pročelje Gradske straže u Dubrovniku, toranj Gradskog sata u Kotoru... Kasnorenesansne/manirističke motive *bugnato liscio* i bandažiranih polustupova primijenio je 1543. Michele Sanmicheli na gradskim, Kopnenim vratima (*Porta di Terraferma*) u Zadru⁴³ što će Tripun Bokanić ponoviti na Gradskim vratima u Trogiru.⁴⁴

Ornamentalni motivi na zdanjima koje su zidali članovi radionice Bokanić ponegdje kao da su slučajno aplicirani, primjerice anđeoske glave s krilima i ruže na zvoniku dominikanske crkve Sv. Marka u Hvaru. Bezizražajne glave vrh tjemena lukova, na ključnom kamenu česti su motivi radionice Bokanić, pa tako i na prozoru Komunalne/Kneževe palače u Trogiru; takva je, primjerice, ženska glava vrh oltara iz crkve u Ninu na kojem je potpis Trifuna Bokanića.⁴⁵ Ženska glava isklesana je na zaglavnom kamenu na oltaru u crkvi Gospe od Ružarija u Poveljima.⁴⁶ Glave bez izrazitih fizionomijskih obilježja kao dekorativni motiv opće su mjesto mletačke, manirističke i barokne arhitekture, primjerice glave na ključnom kamenu nalaze se vrh prozora na pročelju palače *Lavezola Pompei* u Veroni podignutoj prema projektu Michelea Sanmichelija.⁴⁷

Trifun Bokanić okušao se i kao klesar/kipar. Lica kipova koji se pripisuju Trifunu Bokaniću sasvim su bezizražajna, često s izrazitim, grafizmom urezanim linijama. Uz kip porijeklom iz Kaštel Starog koji prikazuje sv. Jeronima s licem poput maskerona, isklesao je lava koji izgleda onako malen poput krupnijeg mačka;⁴⁸ poprsje providura Giangiacoma Zanea (na tu službu dolazi 1608. godine) pripisano Trifunu Bokaniću smješteno u niši na zgradi Gradske straže (*Vela straža*) u Zadru sasvim je skromnih estetskih dosega.⁴⁹

Naravno, ne pokušavam umanjiti zasluge poduzetne radionice Bokanić, posebno ne najistaknutijeg među njima – Trifuna (1575. – 1609.), bračkog plemića, kojem ponegdje uspjeva nadići zanatske razine i ostvariti pozamašan opus unatoč kratkotrajnom životu koji je velikim dijelom proveo u Trogiru gdje je se i oženio.⁵⁰ Uloga koju su u Dalmaciji u 17. stoljeću imali Bokanići slična je onoj obitelji Macanović u 18. stoljeću.

Bokanići i preinaka crkve Svih svetih

Crkva Svih svetih nalazi se u ulici koja razdvaja predio Trogira zvan Obrov od predgrađa u Pasikama, s apsidom na zapadnoj i pročeljem na istočnoj strani.⁵¹ (sl. 4) Jednako je orijentirana i crkva Gospe od Karmela u istoj ulici tako da zajedno s tamošnjim kućama čini svojevrsnu istočnu fasadu predgrađa.

Crkva je omanje, jednobrodno zdanje s apsidom pravokutnog oblika u tlocrtu. Zanimljiva je s obzirom na svoje dvije faze, onu srednjovjekovnu iz 14. stoljeća i onu iz doba kasne renesanse/manirizma kad je, krajem 16. stoljeća radikalno preinačena.

Majstor Zanino Salchietin obavezao se 16. travnja 1339. da će sa svojim sinovima prekriti kamenim pločama krov crkve i obijeliti je (ožbukati) iznutra i izvana. Taj je majstor, tih godina, u svojstvu protomagistra radio i na katedrali.⁵²

Prema rukopisu Pavla Andreisa *Chiese in Trau*, godine 1442. dopušteno je osnivanje bratovštine Svih svetih zaslužne za održavanje i opremu crkve.⁵³ O radikalnoj obnovi 1588. svjedoči natpis istaknut na pročelju:

REDEGIT TEMP(ore) R(everendissim)I
D(omini) ANT(onii) GVIDI EPISCOPI
AC CL(arissi)MI VIRI D(omini) ALOYSII
MICHAELIS PRETORIS INTEGERRIMI
CL(arissi)MIQ(ue) MDLXXXVIII D(omini)
P. PIS(ani). ARCIS PRAEF.]

4.

Pročelje i južni zid crkve Svih svetih

Front façade and south wall of the church of All Saints

Pročelje je zbog višekratnih preinaka veoma slikovito, asimetrično, stilski neujednačeno, s obilježjima gotike i kasne renesanse/manirizma.

Iz prvotne, srednjovjekovne faze crkve datiraju dva uska izdužena gotička prozora sa šiljastim završetkom: jedan se nalazi na pročelju (na njemu je sačuvana triloba), drugi je na bočnom, južnom zidu. Na pročelju je prozorska ruža sa stupićima koji se radialno šire iz unutrašnjeg, prošupljenog kruga. Okvir rozete obrubljen je uobičajenim gotičkim motivom naizmjeničnih zubaca. Iz prvotne, srednjovjekovne faze preživjele su i proporcije cjeline s naglašenom vertikalnom osovinom.

Iz vremena radikalne preinake, oko 1588. godine, na pročelju su postojeća vrata uz koja je sa svake strane po jedan prozor. Vrata s profilacijama svojih okvira, s motivom jastuka na arhitravu imaju stilska obilježja vremena kraja 16. i početka 17. stoljeća, poput, primjerice, glavnog ulaza u Kneževu/Komunalnu palaču u Trogiru

5. Grbovi na pročelju crkve Svih svetih, iznad natpisa iz 1588. godine

Coats of arms on the front façade of the church of All Saints, above an inscription from 1588

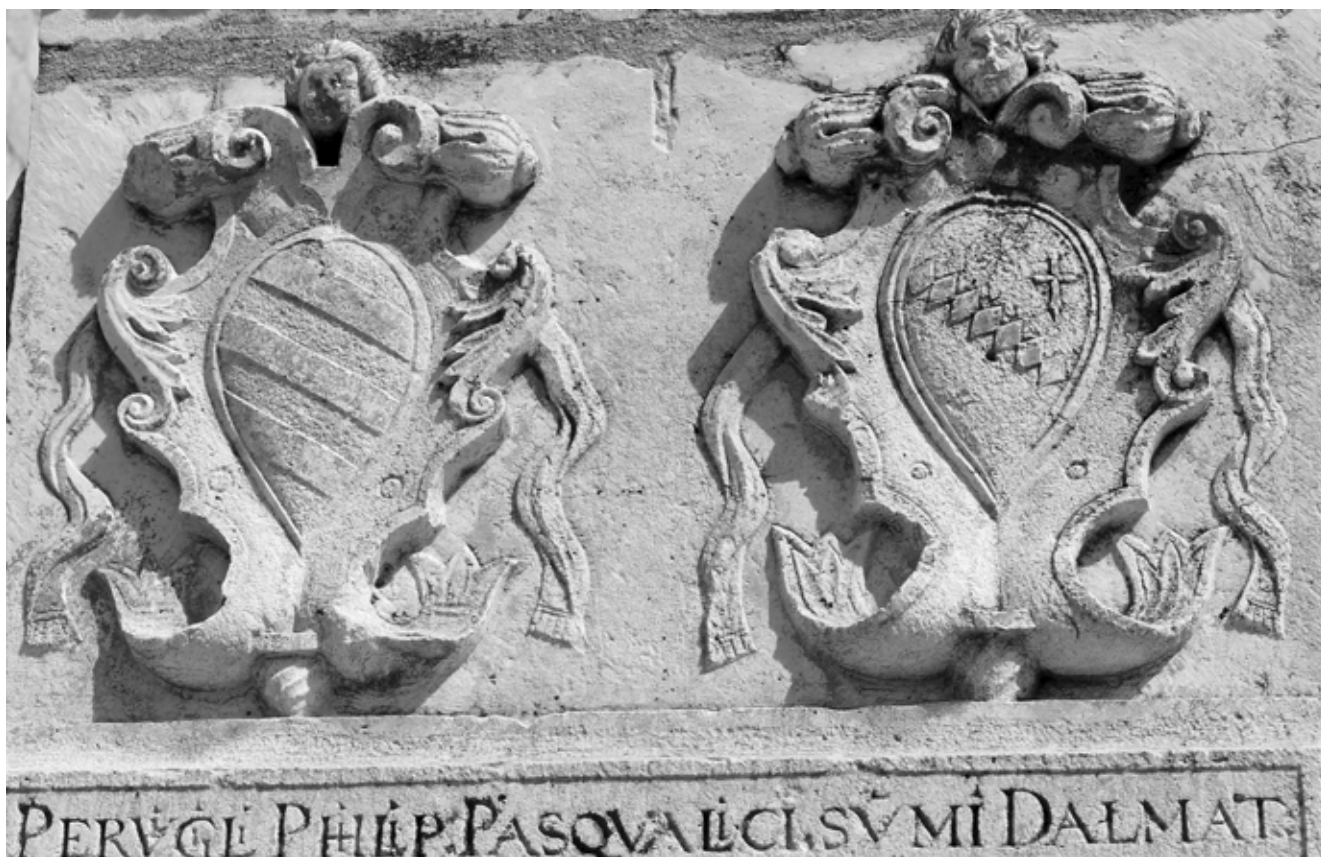
dovršenu 1608. godine, ili poput vrata obližnje crkve Gospe od Karmela. Bogato su profilirana i dva okvira omanjih prozora na apside slični okvirima triju prozora (zidnih ormara?) ugrađenih u prizemlju zapadnog zida dvorišta Kneževe palače na kojima su grbovi mletačkih knezova s početka 17. stoljeća.

Dva prozora pored vrata, po jedan sa svake strane, uobičajena su arhitektonska kompozicija, pa tako i na pročeljima nekoliko trogirskih crkava, primjerice na obližnjoj crkvi Gospe od Karmela koja se također obnavlja oko 1618. godine, kako se to čita na natpisu na njezinu pročelju.⁵⁴ I uz romanički portal samostanske crkve Sv. Ivana Krstitelja u Trogiru krajem 16. stoljeća otvaraju se dva velika pravokutna prozora.⁵⁵

Na pročelju je ispod rozete omanja kamena streha slična onoj ponad natpisa na pročelju Gospe od Karmela; pod njom se nalazi pravokutno ožbukano polje na kojem je jedan klin koji je služio možda za vješanje nekog grba ili valjda (drvene?) ploče s amblemom bratovštine?

Nad vratima crkve Svih svetih je mramorna (*sic!*) ploča s navedenim natpisom, sa slovima iznimno brižno i vješto uklesanim (mala slova umetnuta su u veća), tako da bi se moglo govoriti o svojevršnom letrizmu.

Iznad natpisa istaknuta su tri veoma plastična grba s razigranim vrpcama uz kartuše. (sl. 5) Na istom kamenu na kojem su grbovi uklesana su slova: AM AG PP. Prvi grb pripada ondašnjem knezu Alojziju Alviseu Michieliju, drugi je grb, s mitrom na vrhu, biskupa Antonija Guida, treći je grb P. Pisanija, zapovjednika tvrđave. Nad kartušom prvoga grba kneza Michielija isklesana su dva mala lava između kojih je krilata figura (anđeo?), a nad grbom P. Pisanija prikazana je kaciga s perjanicom. Grbovi su slični onima na istovremenom spomen-stubu s *gugliom* na Cimatoriju u Trogiru; na lijevoj je strani onaj providura Filippa Pasqualiga, na desnoj kneza

6. Grbovi nad natpisom iz 1600. godine na spomen-stubu na Cimatoriju u Trogiru

Coats of arms over an inscription from 1600 on the memorial pillar, Cimatorium in Trogir

Domenica Miniija. Natpis na spomen-stubu na Cimatoriju je iz 1600. godine (stub se pripisuje Trifunu Bokaniću).⁵⁶ (sl. 6) Po svojem duktusu i perfekciji izvedbe natpis je veoma sličan onomu na pročelju crkve Svih svetih.

Dekorativni heraldički elementi na spomenutim grbovima, poput krilatih anđeoskih glavica na kartušima, svojstveni su grbovima s kraja 16. i početka 17. stoljeća, pa tako i onima koje radionica Bokanić kleše za završni kat zvonika trogirске katedrale, za Kneževu/Komunalnu palaču i za Gradsku ložu u Trogiru.⁵⁷ Grb na spomenutom ninskom oltaru, potpisanom djelu Trifuna Bokanića pridržavaju dječaci; nad njime je kaciga i plašt, a pod njim je maskeron.⁵⁸ Raskošni kartuši tih grbova s izvijenim krakovima, s maskeronima, anđelčićima, girlandama, hermama, golim poprsjima – svojstveni su dekorativnoj leksici mletačke umjetnosti iz druge polovine 16. stoljeća. Više crteža takvih kićenih grbova s izvijenim krakovima kartuša nalazi se u tzv. Korčulanskoj bilježnici iz 17. stoljeća.⁵⁹

Dekorativni motivi koje primjenjuje radionica Bokanić, i to ne samo na grbovima već i na arhitekturi, mogli su biti preuzeti, osim posredstvom crteža, i ugledanjem na raskošne drvene okvire slika, za koje se ustalio naziv *Cornice detta alla „Sansovino“* (datiraju se između 1560. i 1590. godine).⁶⁰ Zapravo svi dekorativni motivi koje aplicira radionica Bokanić mogu se vidjeti na takvim drvenim okvirima. Kameni oltari s početka 16. stoljeća slijede tipologiju ranijih drvenih oltara iz *quattrocenta* i početka *cinquecenta*.⁶¹ Izrezbareni, bogato ukrašeni okviri retable, predoltarnika i okviri slika zaslužuju posebnu pozornost u istraživanju i čuvanju ovog zanemarenog dijela dalmatinske kulturne baštine.⁶²

Posebnost crkve Svih svetih je i asimetrija njezina pročelja s čak dvjema zvonarima, preslicama (*campanile a vela*); jedna se nalazi u osovini pročelja, ponad zabata,

a druga na lijevoj (sjevernoj) strani ponad krova. (sl. 7) Arhitektonski motiv preslice ima svoju poetiku i dugu povijest. Preslica je zapravo kameni okvir otvora u kojem vise zvona. Ujedno je i okvir koji omeđuje plohe neba. Sama zvona svojom zelenom bojom oksidirane bronce, s drvenom prečkom na kojima su obješena, s konopom ili lancem kojima se povlače, doimaju se poput akustičke i kinetičke instalacije (na preslicama crkvice Svih svetih, nažalost, više ne vise zvona). Preslice sa zabatom na vrhu nad pročeljima crkvice izgledaju poput pročelja malih zdanja postavljenih vrh većih. Zapravo, preslice su poput zida minijaturne crkve koja ima samo pročelje. U dalmatinskoj arhitekturi možemo pratiti mijene ovog motiva od srednjovjekovnih

7.
Preslice iznad pročelja crkve
Svih svetih
Bell gables above the front façade
of the church of All Saints

preslica, poput one na crkvi Sv. Križa u Ninu, pa do onih baroknih s više otvora vrh pročelja, kao na primjer Gospe od Vrpolja kod Šibenika, ukrašenih volutama i drugim ukrasima, ili poput one na crkvi Sv. Ivana u Jelsi.

Veća preslica na crkvi Svih svetih diže se nad zidom – postamentom podignutim vrh zabata. Sazdana je od triju kaneliranih plilastra, stubaca koji nose arhitrav, tako da zajedno oblikuju dva pravokutna otvora. Nad arhitravom je u sredini položen akroterij sličan minijaturnom zabatu s volutama. Na prošupljenom akroteriju, veoma raščlanjenom, koji se doima poput skulpture, sačuvan je željezni križ s vjetruljom u obliku zastavice. Vjetrulje, te minijaturne umjetnine, poput crteža u prostoru, kinetički su elementi arhitekture koji inače izmiču pozornosti u istraživanjima i konzervatorskoj zaštiti. Sa strane na arhitravu stoji po jedna piramida (*guglia*) s kuglom na vrhu, no bez uobičajenog prizmatičnog postolja, pa stoga djeluje krnje poput čunja. Motiv *guglie* (*pinnacoli a forma di obelisco*), inspiriran oblicima egipatskih obeliska, s kuglom na vrhu donosi među svojim fantastičnim crtežima Francesco Colonna u knjizi *Hypnerotomachia Poliphili* tiskanoj u Veneciji 1499. godine.⁶³ Najčešće su položene na četiri spljoštene kugle. *Guglie* su veoma česte u kasnorenesansnom, manirističkom stilu u mletačkoj arhitekturi; strše ponad uglova *Biblioteca Nazionale Marciana* ili *Libreria Sansoviniana* koju je 1565. godine projektirao Jacopo Sansovino; impozantne su one što se uzdižu nad pročeljima *Palazzo Balbi* i *Palazzo Belloni Battagia*; po *gugliama* jedan se most u Veneciji naziva *Ponte delle Guglie*. *Guglie* se postavljaju i u Dalmaciji, osobito na zdanjima koja je gradila radionica Bokanić. Na Hvaru strše na Gradskoj loži, nižu se na Arsenalu, na ogradi lučice, tzv. „Mandrač”. U Zadru su postavljene na zgradi Gradske straže, u Trogiru na zvoniku Sv. Nikole i na Cimatoriju, na spomen-stubu koji se pripisuje Tripunu Bokanću.⁶⁴ Ove dvije minijaturne *guglie* i akroterij razmješteni vrh preslice vrh crkve Svih svetih doimaju se kao kiparska naiva, kao provincijska recepcija reprezentativne umjetnosti.

Druga, sjeverna preslica nad pročeljem crkve Svih svetih je manja, jednostavnijih oblika, završava lukom, također s križem i vjetruljom na vrhu.

Velike su razlike u kvaliteti između perfekcije natpisa na pročelju i gotovo diletantski isklesanih motiva *guglie* i akroterija vrh preslice. *Guglie* oštrih linja nisu ni u kakvom suzvučju s krivuljama akroterija pa se zajedno doimaju kao naslagani heterogeni predmeti. Nabrojani kasnorenesansni/maniristički motivi – od tipa grbova pa do motiva na preslici, navode na pretpostavku da je preinaku crkve izvela radionica Tripuna Bokanića, djelatna u to doba u Trogiru.

Portal i zvonik nekadašnje crkve Sv. Mihovila

Krajem 16. stoljeća dovršava se crkva ženskog benediktinskog samostana Sv. Mihovila u Trogiru (osnovan 1595. godine). Od crkve, porušene tijekom savezničkog bombardiranja 22. veljače 1944. godine preostao je natpis na spomen njezina posvećenja iz 1644. godine, svakako iz vremena nakon dovršenja gradnje. Porušeni je zvonik obnovljen nakon Drugog svjetskog rata.⁶⁵

Kako se u ispravi iz 1598. godine spominje da je s istom financijskom konstrukcijom trebalo završiti zvonik katedrale, crkve Sv. Nikole i Sv. Mihovila, iznesena je tvrdnja da je i zvonik Sv. Mihovila djelo Tripuna Bokanića.⁶⁶ Međutim, trebat će ponovno analizirati zvonik na kojem se po klesanju razlikuju dvije faze.

U donjim dijelovima zvonik je neraščlanjen, bez otvora, kao što je to slučaj sa zvonikom crkve Sv. Nikole. Kamene rešetke na svjetlarnicima pod završnim katom podsjećaju na rešetke zvonika Sv. Nikole. Na zadnjem katu zvonika nalaze se, sa sva-ke strane, po dva gotička prozora s trilobama. (sl. 8) Vrh tih prozora, očito spolija, naknadno su umetnute veoma plastične, glave grotesknog izraza, slične onima na zvoniku župne crkve u Milni na Braču. (sl. 9) Završni vijenac-trabeacija iznimno je bogato profilirana u kasnorenesansnom duhu. Poznato je da su na popravcima zvo-

8.
Završni kat zvonika crkve
Sv. Mihovila

Top floor of the bell tower at
the church of St Michael

9.
Vrhovi gotičkih prozora s
umetnutim baroknim glavama
snimljeni 1952. godine tijekom
demontaže i rekonstrukcije
zvonika (Fototeka
Konzervatorskog odjela u
Splitu)

Points of Gothic windows
with inserted Baroque heads,
photographed in 1952 during the
dismantling and reconstruction
of the bell tower

nika Sv. Mihovila 1740. i 1745. godine radili trogirski protomagister Ivan Macanović (= *Zuane Raguseo*) i njegov sin (Ignacije).⁶⁷ Jesu li možda Macanovići, inače skloni upotrebi spolija, naknadno ugradili gotičke prozore prenesene s nekog drugog porušenog zdanja? Može se pretpostaviti da je završni kat zvonika koji su zidali Bokanići preinačila radionica Macanović.

Vjerojatno je radionica Bokanić gradila i crkvu. U to vrijeme, krajem 16. i početkom 17. stoljeća u Trogiru nije bilo drugih radionica koje bi se prihvatile takvog zamašnog posla. Crkva je, sudeći po arhivskim fotografijama, bila veliko, prilično neugledno, nezgrapno zdanje slično stambenoj zgradi. No, na njezinu pročelju na sjevernoj strani u uskoj ulici nalazio se reprezentativni, kasnorenesansni/maniristički portal. (sl. 10) Začudo, u literaturi nije pridana pozornost tom portalu iako je objavljena njegova fotografija.⁶⁸ Od njega je preostao tek desni dovratnik, danas odložen pod zvonikom. Sa strane portala stajala su dva polustupa (preciznije, tri četvrtine stupova kao dio veoma raščlanjenog dovratnika) koja su pridržavala snažnu trabeaciju. Na lijevom je dovratniku bio isklesan u reljefu lik sv. Mihovila. Trabeacija, tako slična onoj zadnjeg kata zvonika katedrale, bila je podijeljena u više horizontalnih polja, od kojih je jedan s motivom jastučasta ispupčenja.

Kompozicija cjeline, polustupovi koji nose raščlanjenu trabeaciju s bogatim profilacijama, tip kapitela, svojstveni su Tripunu Bokaniću, njegovu arhitektonskom rješenju zadnjeg kata zvonika trogirске katedrale. Portal crkve Sv. Mihovila možemo stoga uključiti u opus Tripuna Bokanića i njegove radionice.

Kula na zgradi Mlinice kod Trogira

Zgrada mlinova zvana Mlinice uz jezerce u predjelu Pantan/Blato nedaleko od Trogira važan je spomenik utilitarne arhitekture podignut tijekom 16. stoljeća. Mlinice su izduženo jednokatno zdanje s volumenom dvokatne kule u sredini. Kroz podnožje zgrade protječe voda slijevajući se u vodeni tok zvan Rika. (sl. 11) Do same kule, na njezinoj južnoj strani pruža se gat uz koji su pristajale lađe kojima se dopremalo žito na mljevenje. Kako je riječ o posebno važnom zdanju, na njemu je više natpisa i grbova koje su dale postaviti mletačke vlasti. Sudeći po natpisima, gradnja zgrade Mlinice započeta je početkom 16. stoljeća, dok je kula dovršena krajem istog stoljeća.⁶⁹ Prema anonimnom autoru teksta s opisom Trogira s kraja 16. stoljeća, gradnju Mlinica započeo je knez Bernardin Contarini (1505. – 1509.), što se poklapa s podacima s jednog, u međuvremenu otuđenog, natpisa.⁷⁰ U izvješću iz 1590. knez Alojzije (Alvise) Michieli raspravlja, među ostalim, i o potrebi obnove mlinova, spominje i model što ga je naručio od prota Anzola iz Venecije; ... *il modello, che io ho fatto fare m(ist)ro Anzolo da Venetia...*⁷¹

Središnji element zdanja jest kula neophodna u blizini onodobne nemirne tursko-mletačke granice. Iako je riječ o utilitarnoj gospodarskoj zgradi, ipak se razabiru intervencije reprezentativno estetske naravi; očitavaju se stilski elementi na grbovima, na reljefu krilatog lava i u oblicima konzola koje uokviruju dvije identične edikule vrh kule (jedna na južnoj, druga na sjevernoj strani). (sl. 14)

Na kuli je više natpisa i grbova, posebno na južnoj, pristupnoj strani. Nad vratima, na južnoj strani, istaknut je grb s dijagonalnim poljima, vjerojatno onaj Lunarda Contarinija, trogirskog kneza od 1551. do 1554. godine. Iznad je poveća ploča s natpisom iz 1582. na kojem se veličaju zasluge kneza Tomasa Marinija i dužda Nicole del Ponte. Nad natpisom je reljef s krilatim lavom sv. Marka; uz njega je sa svake strane po jedan grb; lijevo dužda Nicole del Ponte i desno onaj kneza Tomasa Marinija. Pod samim krovom, na sjevernoj i južnoj strani kule, u malim i plitkim edikulama istaknuti su grbovi kneza Francesca da Mosta i pod njima istovjetni natpisi na kojima je zabilježeno da se knez Francesco da Mosto (1582. – 1585.), pobrinuo da se djelo dovrši o javnom trošku, po odluci Senata, na korist Trogirana i na blagodat Dalmacije. Knez Francesco da Mosto spominje se na još jednom natpisu iz 1585. godine istaknutom na zapadnim vratima Mlinice.

Oko grbova, onog ispod i onih uz lava sv. Marka, kartuše su s izvijenim krakovima. Grbovi kneza Francesca da Mosta, svaki u svojoj edikuli, jajolika su oblika,

10.
Portal crkve Sv. Mihovila
(preuzeto iz Č. M. Iveković)

Portal of the church of St
Michael

11.
Južna strana zgrade Mlinice s
kulom u sredini (ing. dr. Zdeslav
Perković)

South side of the Mlinice building
with the tower in the centre

12.
Krilati lav sv. Marka na kuli Mlinice; sa strane grbovi, lijevo dužda Nicole del Pontea i desno kneza Tomasa Marinija; ispod je grb kneza Bernarda Contarinija (?)

Winged lion of St Mark on the Mlinice tower, with coats of arms on both sides: Doge Nicolò del Ponte's on the left and Count Tomaso Marini's on the right; below is the coat of arms of Count Bernardo Contarini (?)

13.
Edikula na južnoj strani kule Mlinice s grbom kneza Francesca da Mosta

Aedicule on the south side of the Mlinice tower, with the coat of arms of Count Francesco da Mosto

ispupčenih štitova uokvireni asimetričnim kartušima s izvijenim krakovima nejednakih visina što je uobičajeno za manirizam i rani barok. Takav asimetrični, rastrgani obris kartuše ima i grb na Južnim (morskim) gradskim vratima (*Porta Marina*) u Trogiru koja se pripisuju radionici Bokanić;⁷² donja dva kraka, izvijena poput kuke, prikazana su, primjerice, na crtežu jednoga grba u tzv. Korčulanskoj bilježnici.⁷³

Pozornost zaslužuju edikule unutar kojih su grbovi, s konzolama sa strane. Motiv plitkih edikula apliciran je na zadarskim Kopnenim vratima (*Porta terraferma*) izvedenim prema projektu Michelea Sanmichelija, koji je 1537. dobio nalog od mletačke vlade u svezi s gradnjom gradskih zidina na kopnenoj strani (vrata su izvedena 1543. godine). No te su edikule ravnih okvira unutar kojih je natpisno polje; iznad njih je trokutasti zabat. Edikula s tablom i natpisom, no bez trokutastog zabata istaknuta je 1573. i na Bastionu Grimani u Zadru.⁷⁴ Okviri edikula s grbovima kneza Francesca da Mosta na kuli na Mlinici nešto su drukčiji od onih klasicizirajućih oblika na Kopnenim vratima u Zadru: izrazitih su manirističkih obilježja s dvjema izvijenim konzolama na bočnim stranama. Konzole koje završavaju volutama atektonično su položene s užom, manjom volutom na donjoj strani. Takvih su oblika i volute, okviri edikule na Južnim (morskim) gradskim vratima (*Porta Marina*) u Trogiru (u edikuli je stajao lav sv. Marka). (sl. 14) Istovjetne su izvijene konzole, okviri kamina u kući Quarco u Trogiru, koji se prepoznaje kao djelo Tripuna Bokanića.⁷⁵ Na svim navedenim primjerima, uključujući i edikule na kuli Mlinice, na unutrašnjim i vanjskim stranama konzola teče poput plitke vrpce koji se pri vrhu savija u spiralu. Vrh glavnog oltara u crkvi *Vele Gospe* u Poselju na Visu (dovodi se u vezu s Tripunom Bokanićem i radionicom) nalazi se edikula u kojoj je poprsje Boga Oca.⁷⁶ Savijene konzole (zaušnjaci, ušca) uz gornji dio portala dekorativni su motiv iz leksike antičke arhitekture; kod Vitruvija te se konzole nazivaju *ancones* ili *parototides* (*De arch, lib. IV, cap. VI*). Taj motiv, interpretirajući antičke uzore, često primjenjuje i Michele

14.
Edikula iznad Morskih vrata u
Trogiru s lavom uništenim u noći
s 1. na 2. prosinca 1932. godine
(preuzeto iz Č. M. Iveković)

Aedicule above the Sea Gate in
Trogir, with a lion damaged in the
night of December 1-2, 1932

Sanmicheli, na primjer uz bočna vrata pročeljne strane *Porta Palio* ili *Porta stupa* u Veroni; izvijene konzole nose također balkon palače Bevilacqua u Veroni.⁷⁷ Niz malih izvijenih konzola koje završavaju volutama isklesali su, kako je već spomenuto, Bokanići na vijencu koji razdvaja drugi od trećeg, završnog kata zvonika. U Zadru na pročelju nedovršene crkve Sv. Šimuna izvijene konzole postavljane su uz prozore i vrata. Na tom je pročelju radio, spomenuto je, i jedan od brojnih zidara i klesara iz razgranatog bračkog roda Stjepan (pok. Vicka) Bokanić kojem se pripisuje i sudački stol u Gradskoj loži u Zadru iz godine 1600.⁷⁸ Nosači sudačkog stola u Velikoj loži u Trogiru imaju oblik poput dviju spojenih, izvijenih konzola, a pripisuju se Tripunu Bokaniću.⁷⁹ Poput izvijenih konzola su i nosači klupa u unutrašnjosti trogirske lože koje se također pripisuju radionici Tripuna Bokanića; takve su i klupe na vanjskom zidu hvarskog Arsenala, na strani prema trgu.⁸⁰

Lav istaknut na pročelju kule, tipa *leone marciano andante*, pomalo je nespretno izveden; doima se plošnim; glava mu je sličnija čovječjoj; bedro i zadnja noga veoma su izduženi. (sl. 12)⁸¹ No, sve u svemu, reljef kao cjelina ostavlja dojam likovne konzistentnosti s krivuljama obrisa tijela, ritmom perja na izvijenim krilima i prepletima „uvojaka” u grivi poput duge brade. Analogija su ovom reljefu lavovi kvalitetnije izvedbe na zdanjima s početka 16. stoljeća koja se dovode u vezu s Trifunom Bokanićem i njegovom radionicom: lav na Kneževoj palači u Trogiru (sl. 14), lav na Morskim, južnim vratima u Trogiru iz 1593. godine, na Gradskoj loži u Hvaru.

Vrijeme završetka kule na Mlinici, ali stilski i ornamentalni detalji, navode na zaključak da je u klesanju grbova i reljefa imala udjela radionica Bokanić.

Sažetak

Formalnom analizom arhitektonske leksike radionici Bokanić iz kraja 16. i početka 17. stoljeća pripisuje se nekoliko zahvata u Trogiru, i to: preinaka srednjovjekovne crkve Svih svetih, gradnja portala, a vjerojatno i cijele nekadašnje samostanske crkve Sv. Mihovila, grbovi i reljefi kule na zgradi mlinova zvanj Mlinice. Posebna se pozornost posvećuje trećem, završnom katu zvonika katedrale za čije je projektiranje prvotno bio angažiran proto Anzolo iz Venecije. Njemu se pripisuje nacrt trećeg kata zvonika urezan u kamenom podu južne terase katedrale. Novi nacrt (model) predložio je Trifun Bokanić s radionicom. Arhitektonska leksika i dekorativni motivi radionice Bokanić imaju obilježja mletačke kasnorenesansne/manirističke arhitekture interpretirane u provincijskoj varijanti.

BILJEŠKE

- ¹ Popis radova pripisanih radionici Bokanić v. kod RADOSLAV BUŽANČIĆ, Trogirski i hvarski opus Trifuna Bokanića, *Klesarstvo i graditeljstvo*, Vol. XXI, No. 1-2, 2010., 5–33.
- ² PAVAO ANDREIS, *Povijest grada Trogira*, vol. I, Split, 1977., 331.
- ³ O ovom motivu u romaničkoj profanoj i sakralnoj arhitekturi u Dalmaciji v. IVO BABIĆ, Trogirski knez Ilija i njegova žena Stana, u: *Zbornik Tomislava Marasovića*, Split, 2002., 180–181.
- ⁴ Takvi su stupovi npr. uza zid, ostatak hrama – *Templum Pacis* u Rimu zvani *le colonace* – J. B. WARD PERKINS, *Roman Imperial Architecture*, The Yale University Press Pelican History of Art, 1994., 77. Stupovi, postavljeni uza zidove, podržavaju vijence u unutrašnjosti poligonalnog hrama (Dioklecijanova mauzoleja?) u Splitu.
- ⁵ CVITO FSKOVIĆ, Tripun Bokanić na Hvaru, *Peristil*, 16-17, Zagreb, 1973.-1974., 53–64; ANITA GAMULIN, O povijesti hvarske lože povodom restauracije glavnog pročelja, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 37/2013., 38, Zagreb, 2014., 149–160.
- ⁶ BOJAN GOJA, Prilog poznavanju izgradnje nedovršene Crkve sv. Šimuna u Zadru, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 32, Zagreb, 2008., 101–102.
- ⁷ PAVUŠA VEŽIĆ, *Platea civitatis Jadre* – prostorni razvoj Narodnog trga u Zadru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 36, Petriciolijev zbornik II, Split 1996., 349; LARIS BORIĆ, Izgradnja Gradske lože u Zadru (1565.) u urbanističkom i stilskom kontekstu formiranja venecijanske upravno-obrambene četvrti, *Likovne umjetnosti, arhitektura i povijesni identiteti*, u: Zbornik radova znanstvenog skupa „Dani Cvita Fiskovića” održanog 2016. godine, Zagreb, 2018., 83–95.
- ⁸ VANJA KOVAČIĆ, Klesari iz obitelji Bokanić u Omišu, *Omiški ljetopis* 4, Omiš, 2008., 30.
- ⁹ JOSIP ČUZELA, Dvorana bratovštine Santa Maria Valverde i Nova crkva u Šibeniku, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 36, Petriciolijev zbornik II, Split, 1996., 87–106.
- ¹⁰ PETAR KOLENDIĆ, Aleši i Firentinac na Tremitima, *Glasnik skopskog naučnog društva* 1/1-2, Skopje, 1926., 205–214.
- ¹¹ RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 1), 9.
- ¹² *Michele Sanmicheli: architettura, linguaggio e cultura artistica nel Cinquecento*, a cura di Howard Burns, Christoph Luitpold Frommel, Lionello Puppi, Milano, Electa, 1995., 219.
- ¹³ Npr. uz portale katedrale u Zadru; uz južni portal Bogorodičine crkve u Studenici – usp. IVO BABIĆ, Agnus Dei na crkvi Sv. Ivana Krstitelja u Trogiru, Prijedlog za Radovana, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 27, Split, 1988., 59.
- ¹⁴ *Michele Sanmicheli... (bilj. 12)*, 219. Crtež pročelja v. u: *Le Fabbriche civili ecclesistiche e militare... di Michele Sanmicheli*, Girolamo Luciolli, Francesco Ronzani, Verona, 1823., 35.
- ¹⁵ Isprave donose: KRUNO PRIJATELJ, Bokanićeva radionica u Trogiru, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, I, Dubrovnik, 1952., 271; usp. RADOSLAV BUŽANČIĆ, Dovršetak trogirске katedrale u 17. st., u: *Umjetnički dodiri dviju jadranskih obala u 17. i 18. stoljeću - zbornik radova*, ur. Marković, Vladimir; Prijatelj-Pavičić, Ivana, Split, 2007., 71–92.
- ¹⁶ Ispravu donosi GRGA NOVAK, *Commissiones et relationes Venetae*, IV, Zagreb, 1964., 460. Na ovaj sam se podatak osvrnuo u knjizi – IVO BABIĆ, *Trogir. Grad i spomenici*, Split, 2016.; međutim, Joško Kovačić interpretira podatak tako da je „kat bio podignut tek krajem 16. st., po nacrtu Mlečanina prota Anzola, a u izvedbi radionice Bokanić, te da mu je završetak doista izveden prema projektu majstora Tripuna”. – v. JOŠKO KOVAČIĆ, Prilozi za radionicu Bokanić u Zadru, Trogiru, Hvaru i Korčuli, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, Vol. XIV, No. 1, 2019., 115–135.
- ¹⁷ Ispravu donosi RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 15), 86, no tom podatku ne pridaje pozornost.
- ¹⁸ Ispravu donose KRUNO PRIJATELJ (bilj.15), 271–272; RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 15), 87–88.
- ¹⁹ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 15), 272–273.
- ²⁰ RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 1), 9.
- ²¹ RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 15), 89. 271–273; CVITO FSKOVIĆ, Trifun Bokanić, graditelj trogirске katedrale, *Novo doba*, XXIII, br. 307, Božić, 25. XII, Split, 1940., 29–30.
- ²² KRUNO PRIJATELJ, (bilj 15).
- ²³ CVITO FSKOVIĆ, Drevna gotička skulptura u Trogiru, *Rad HAZU*, 275, Zagreb, 1942., 129, bilj. 2; RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 15), 78.
- ²⁴ SHEILA GIBSON - BRYAN WARD PERKINS, The Incised Architectural Drawings of Trogir Cathedral, *Antiquaries Journal*, LVII, 1977., 289–311. Smatram da je taj nacrt u kamenu izrađen prema nacrtu prota Anzola iz Venecije. Međutim, postoji mišljenje da je riječ o nacrtu koji je izradio Tripun Bokanić – usp. RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 15), 77.
- ²⁵ O ovom motivu usp. VANJA KOVAČIĆ, Traforirane kamene ograde - Montažni elementi gotičkih balatorija, *Klesarstvo i graditeljstvo*, Vol. XXIII, No. 1-4, Pučišća, 2012., 26–40.
- ²⁶ RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 15), 77; RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 1), 9.
- ²⁷ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 15), 269–277; RADOSLAV BUŽANČIĆ, Zvonik i crkva samostana sv. Nikole: sancta turris trogirskih benediktinki, u: *Benediktinski samostan sv. Nikole u Trogiru, Duhovnost i kultura u okrilju Virgines Dei*, Zbornik radova povodom 950. obljetnice utemeljenja, Trogir, 2014., 18–199.
- ²⁸ Samostan sv. Marka Evandelista, u: *Dominikanci u Hrvatskoj*, Katalog Graditeljstvo, G/9, Hvar, Zagreb, 2009., 278.
- ²⁹ DUNJA BABIĆ, Opis Trogira i njegova teritorija s kraja XVI. stoljeća, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije*, 24, Split, 2012., 6; Međutim, RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 15), 77, piše da su kipovi postavljeni na zvonik tek nakon 1643. g. kad su probijena četiri prozora na mjestu niša u kojima su stajale skulpture Alessandra Vittorije.
- ³⁰ CVITO FSKOVIĆ (bilj. 5), 53–64.
- ³¹ CVITO FSKOVIĆ (bilj. 5), 53–64.
- ³² Usp. MONIQUE O'CONNELL, *Men of Empire: Power and Negotiation in Venice's Maritime State*, Baltimore, 2009., 60.
- ³³ JOŠKO KOVAČIĆ (bilj. 16), 118.
- ³⁴ CVITO FSKOVIĆ, Ignacije Macanović i njegov krug, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 9 No. 1, 1955., 198–317.

- ³⁵ Usp. DANIEL PREMERL, Sebastiano Serlio i tri oltara u Dalmaciji, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 42, Split, 2011., 283.
- ³⁶ Literaturu v. kod MILAN PELC, *Renesansa*, Zagreb, 2007., 377–378; usp. također VESNA STANIČIĆ, Oltari radionice Bokanićevih u Povljima na Braču; *Klesarstvo i graditeljstvo*, Vol. XXIII, No. 1-4, Pučišća, 2012., br. 1-4, 43. Opširnu bibliografiju donosi BOJAN GOJA, Tri arhivska dokumenta o Bokanićima u Šibeniku, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 37, Zagreb, 2013., 98.
- ³⁷ BOJAN GOJA, Tri arhivska dokumenta o Bokanićima u Šibeniku, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 37, Zagreb, 2013., 95–100.
- ³⁸ Usp. VLADIMIR MARKOVIĆ, Škrinja sv. Šimuna i arhitektura u Zadru oko 1600., *Peristil*, 48, Zagreb, 2005., 98; usp. BOJAN GOJA, *Prilog poznavanju izgradnje nedovršene Crkve sv. Šimuna u Zadru*, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 32, Zagreb, 2008., 99–106.
- ³⁹ JOSIP ČUZELA, Pomorska utvrda sv. Nikole na ulazu u kanal sv. Ante kod Šibenika, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 33, Split, 1992., 66.
- ⁴⁰ BOJAN GOJA, Novi podaci o djelovanju Gierolima Mondelle i Giacoma Cavalotta u Šibeniku, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 35, Zagreb, 2011., 115–124.
- ⁴¹ LARIS BORIĆ, Dujam Rudičić, Sanmichelijevi i Girolamo Catanio u procesu prihvaćanja klasičnog jezika arhitekture od Zadra do Dubrovnika tijekom druge četvrtine 16. stoljeća, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 39, Zagreb, 2015., 51, bilj. 34.
- ⁴² JOSIP ČUZELA (bilj. 39), 72–73.
- ⁴³ PAVUŠA VEŽIĆ, Vrata Michele Sanmichelija u Zadru, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 29, Zagreb, 2005., 93–106.
- ⁴⁴ IVO BABIĆ (bilj. 16), 159.
- ⁴⁵ DAVOR DOMANČIĆ, Bokanićev ninski oltar, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 10, 1956., 214, sl. 52; RADOSLAV TOMIĆ, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije-Kiparstvo II, Od XVI. do XX. stoljeća*, Zadar, 2008., kat. br. 08. Tripun Bokanić, Oltar, oko 1600. godine.
- ⁴⁶ VESNA STANIČIĆ (bilj. 36), 44.
- ⁴⁷ *Michele Sanmicheli: architettura, linguaggio e cultura artistica nel Cinquecento* (bilj. 12), 63, 137.
- ⁴⁸ KRUNO PRIJATELJ, Kip sv. Jerolima iz Kaštel Staroga, u: *Novi prilozi o umjetninama splitske Galerije*, Split, 1955., 19; JOSIP BELAMARIĆ, Nota za Tripuna Bokanića i Koriolanoviće (uz razgovor o Duknovićevu Sv. Ivanu u Trogiru), u: *Studije iz srednjovjekovne i renesansne umjetnosti na Jadranu*, Split, 2001., 463–488.
- ⁴⁹ LARIS BORIĆ, Zadarsko poprsje providura Giangiacoma Zanea - prijedlog za Tripuna Bokanića, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 34, Zagreb, 2010., 93.
- ⁵⁰ MLADEN ANDREIS, *Trogirsko plemstvo do kraja prve austrijske uprave Dalmaciji*, (1805.), Muzej grada Trogira, 2006., 13; JOŠKO KOVAČIĆ (bilj. 16), 118.
- ⁵¹ IVO BABIĆ (bilj. 16), 445–447.
- ⁵² ANA PLOSNIĆ ŠKARIĆ, Nekoliko vijesti o Zaninu Salchietinu iz Venecije, protomajstoru trogirskoga katedrale iz sredine 14. stoljeća, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 37, Zagreb, 2013., 37–44.
- ⁵³ PAVAO ANDREIS (bilj. 2), 335; DANKO ZELIĆ, Chiese in Traù – rukopis Pavla Andreisa u Muzeju grada Trogira, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33, Zagreb, 2009., 100.
- ⁵⁴ Natpis se odnosi na gradnju crkve Gospe od Karmela na mjestu srednjovjekovne crkve Gospe od Predgrađa. Iznesena je pretpostavka da se gradnja nove crkve dovede u vezu s radionicom Bokanić – usp. RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 1), 18–19. Međutim, crkva je, posebno pročelje, radikalno preinačena sredinom XVIII. st. - usp. IVO BABIĆ, Barokna preinaka crkve Gospe od Karmela u Trogiru, u: *Ars Adriatica* 6, Zadar, 2016., 175–184.
- ⁵⁵ Na tim prozorima na unutrašnjoj strani su grbovi: desno od ulaza grb trogirskog kneza Domenica Minija (1598. – 1601.) i lijevo od ulaza grb trogirskog biskupa Ivana Antuna Pinellija (1735. – 1826.) – usp. DANKA RADIĆ, *Trogirska heraldika od XIII. do XX. stoljeća u jadranskom kontekstu*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2015., 412, 457.
- ⁵⁶ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 15), 276.
- ⁵⁷ Slike tih grbova v. kod RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 1), 18.
- ⁵⁸ DAVOR DOMANČIĆ (bilj. 45), 214, sl. 52.
- ⁵⁹ CVITO FISKOVIĆ, Crteži graditelja i kipara u korčulanskoj bilježnici, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 31, Split, 1991., 252–254.
- ⁶⁰ Vidi katalog izložbe *The Sansovino Frame*, National Gallery, London, 2015.
- ⁶¹ ZORAIDA DEMORI STANIČIĆ, Oltari radionice Bokanićevih na Visu, *Klesarstvo i graditeljstvo*, Vol. XXI, No. 1-2, Pučišća, 2010., 45.
- ⁶² U pionirskom smislu zanimljiv je rad koji se tiče antependija – DEŠA DIANA, Crkva Gospina Uznesenja u Kaštel Lukšiću, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 20, Split, 1975., 141–152.
- ⁶³ WILLIAM S. HECKSCHER, Bernini's Elephant and Obelisk, *The Art Bulletin*, 29, no. 3 (1 September 1947), 155–182.
- ⁶⁴ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 15), 275.
- ⁶⁵ IVO BABIĆ (bilj. 16), 386–392.
- ⁶⁶ KRUNO PRIJATELJ (bilj. 15), 272–275.
- ⁶⁷ LOVORKA ČORALIĆ, IVANA PRIJATELJ-PAVIČIĆ, O graditeljskoj aktivnosti u trogirskim ženskim benediktinskim samostanima u vrijeme biskupa Jeronima Fonde (1738-1754), *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 38, Split, 1999.-2000., 365–396.
- ⁶⁸ ĆIRIL METOD IVEKOVIĆ, *Dalmatiens Architektur und Plastik*, I, Wien, 1910.; IVAN OSTOJIĆ, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, vol. I, Split, 1964., sl. 161.
- ⁶⁹ CVITO FISKOVIĆ, O trogirskim mlinicama u povodu njihove namjene, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 6-7/1980.-1981., 99–106; IVO BABIĆ (bilj. 16), 276–281.
- ⁷⁰ DUNJA BABIĆ (bilj. 29), 28.
- ⁷¹ GRGA NOVAK (bilj. 16), 460.
- ⁷² IVO BABIĆ (bilj. 16), 169.
- ⁷³ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 59), 254.
- ⁷⁴ PAVUŠA VEŽIĆ (bilj. 7), 102.
- ⁷⁵ CVITO FISKOVIĆ, O starim dalmatinskim kaminima, *Bulletin Razreda za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 1 (51), Zagreb, 1981., 35–79.

- ⁷⁶ KRUNO PRIJATELJ, Dvije potvrde za radionicu Tripuna Bokanića, *Zbornik za likovne umjetnosti*, 21, Novi Sad, 1985., 223, 336; ZORAIDA DEMORI STANIČIĆ, Oltari radionice Bokanićevih na Visu, *Klesarstvo i graditeljstvo*, 1-2, god. XXI, 2010., sl. na str. 42.
- ⁷⁷ *Michele Sanmicheli: architettura, linguaggio e cultura artistica nel Cinquecento* (bilj. 12), 62.
- ⁷⁸ PAVUŠA VEŽIĆ (bilj. 7); LARIS BORIĆ, *Renesansna skulptura i arhitektonska plastika u Zadru*, doktorski rad, Zadar, 2010. i LARIS BORIĆ, Zadarsko poprsje providura Giangiacoma Zaneja – prijedlog za Tripuna Bokanića, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 34, 2010.
- ⁷⁹ RADOVAN IVANČEVIĆ, TEMPLVM IVRIS ET ARA IVSTITIAE (1471.), u: *Rana renesansa u Trogiru*, Split, 1997., 107. Taj stol kao i onaj u Gradskoj loži u Zadru podsjećaju na prikaz antikizirajućeg stola na Leonardovoj slici s prikazom Navještenja iz *Galleria degli Uffizi* u Firenci.
- ⁸⁰ RADOSLAV BUŽANČIĆ (bilj. 1), 25.
- ⁸¹ ALBETO RIZZI, *I leoni di Venezia in Dalmazia*, Venezia, 2005., 231–232.